

Const. C. THEODORESCU

UN STAT, O ISTORIE ȘI O LIMBĂ „MOLDOVENEASCĂ” ÎN BASARABIA?

Partea I. Punctul de vedere lingvistic

În favoarea unui stat de sine stătător, clădit în vechea provincie românească cunoscută sub numele de *Basarabia*, stat care să fie distinct de România și care să aibă legături istorice apropiate mai degrabă cu Rusia decât cu provinciile istorice românești, se invocă, între altele, argumentul lingvistic, susținându-se că există o limbă „moldovenească”.

Ea ar avea caractere particulare care ar impune-o, sub acest nume, în peisajul limbilor neolatine, ca unitate independentă, alături de celelalte limbi de acest fel, dintotdeauna recunoscute de romaniști.

O primă observație: limba „moldovenească” se definește ca *limbă* cu aceiași termen ca și *limba* română, termen provenit din latinescul *lingua*, devenit *limbă* prin transformări specifice legilor de formare a limbii române, probabil în cursul secolului al VIII-lea după Hristos. Adjectivul „moldovenească” conține numele unei provincii românești (Moldova – nume de origine germanică, probabil) și sufixul derivat din *-iscus*, moștenire din limba strămoșilor geto-daci și cu o răspândire considerabilă, astăzi, pe întreaga arie locuită cândva de aceștia și acum de români.

Pentru a avea o informație exactă și obiectivă privitoare la acest subiect, să facem apel la unul dintre cei mai mari lingviști romaniști ai ultimului secol, savantul italian Carlo Tagliavini și cu deosebire la opera sa de căpătâi, *Le origini delle lingue neolatine*, tradusă și în românește (*Originile limbilor neolatine*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977).

Lingvist și filolog, profesor universitar la Bologna și Padova, Carlo Tagliavini a studiat limba română și o cunoștea la perfecție. Lucrarea citată este prețioasă, în primul rând, pentru informația și bibliografia vastă și actuală.

Printre alte referiri la limba română, se citează, cu deosebire, § 60 (pag. 253) intitulat „*Diferitele superstraturi ale românei*”, în care sunt temeinic evaluate influențele slave, cele care ar putea fi cu precădere răspunzătoare de existența unei limbi „moldovenești” la hotarul estic al României. Acestea există, sunt puternice, străbat vocabularul, sintaxa, toponimia, mai puțin însă morfologia limbii vorbite în *întreaga* Românie. Nu se întrevede aici vreun element care să îndreptățească pretențiile de unitate independentă a vreunei limbi moldovenești.

În ceea ce privește clasificarea limbilor neolatine – aspect teoretic deosebit de spinos – Carlo Tagliavini spune la pag. 283 a lucrării citate: „Fără a avea pretenția de a propune o nouă clasificare a limbilor romanice, ținând cont de repartiția geografică, de substrat și de multe alte criterii, putem să împărțim varietățile neolatine în felul următor (v. mai jos Tabelul 1, cf. *op.cit.*, p. 283).

La pag. 285-286, Carlo Tagliavini afirmă:

„Româna se împarte în patru dialecte principale:

1. Dacoromâna, vorbită pe teritoriul României de astăzi, în Basarabia și într-o parte din Bucovina, aparținând în timpul și după cel de-al doilea război mondial U.R.S.S.-ului, ca și într-o parte din Banatul care aparține Iugoslaviei,

în câteva sate din Bulgaria și din Ungaria, lângă granița românească. Ea se împarte în mai multe varietăți dialectale, nu prea diferențiate între ele, pe malul stâng al Dunării (Moldova, Valahia, Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia) și doar în mică parte pe malul drept (Dobrogea și o mică parte a Banatului Iugoslav) [...]

2. Macedoromâna sau aromâna [...]
3. Meglenoromâna sau meglenita [...]
4. Istroromâna [...].”

Nici vorbă, așadar, de vreo limbă sau de vreun dialect principal moldovenesc. Graiul moldovenesc este, în opinia lui Tagliavini, o varietate dialectală, nu prea diferențiată de celelalte varietăți vorbite în alte provincii românești. Varietăți dialectale există nu numai în Basarabia, ci în întregul spațiu românesc. E foarte bine că asemenea varietăți există și ar fi fost foarte trist să nu existe. Ele dau culoare, viață, personalitate limbii noastre strămoșești.

Tabelul 1. Clasificarea limbilor neolatine propusă de C. Tagliavini.

a.	<i>Româna</i>	<i>Balcano-romanica</i>	<i>Italo-romanica</i>
b.	<i>Dalmata</i>		
	<i>Italiana</i>		
	<i>Sarda</i>		
	<i>Ladina (retoromana)</i>		
c.	<i>Franceza</i>	<i>Galo-romanica</i>	<i>Ibero-romanica</i>
	<i>Franco-provensala</i>		
	<i>Provensala (și gascona)</i>		
	<i>Catalana</i>		
d.	<i>Spaniola</i>		
	<i>Portugheza</i>		

În prefața la traducerea românească a lucrării lui Tagliavini, binecunoscutul lingvist român Al. Nicolescu, coordonator al traducerii, scrie (pag. XV): „... este o lucrare densă și doctă de lingvistică romanică generală, foarte necesară unui public larg, în momentul actual al științei noastre. Ea constituie, alături de vasta *Comparative Romance Grammar* a lui Robert A. Hall Jr (Vol I: *External History of the Romance Language*, New York, 1974) și de *Introduzione alla filologia romanza* de L. Renzi (Bologna, 1976), unul din ultimele instrumente ale romanistului contemporan”.

Care este, așadar, opinia avizată a lui C. Tagliavini, savant recunoscut, neimplicat în dedesubturile politicii din marginea noastră de lume?

Reproducem aici, *in extenso*, pentru valoarea excepțională pe care o au pentru studiul nostru, observațiile autorului prezente la pag. 286-287 din lucrarea citată. Observațiile sunt la nivelul anului 1972, anul apariției ediției a VI-a a lucrării, ediție tradusă în 1977 în românește: „În Basarabia, care, din secolul al XIV-lea până la începutul secolului al XIX-lea, a format partea nord-orientală a principatului Moldovei, se vorbesc dialecte dacoromâne de tip moldovenesc, întrucât Prutul nu marchează o graniță lingvistică.

Prin Pacea de la București din 1812, Basarabia a fost anexată Rusiei și a rămas sub imperiul rus până în ianuarie 1918, când, după primul război mondial, s-a unit cu România. Dincolo de Nistru, care din 1918 a format granița dintre România și Uniunea Sovietică, rămăneau încă zeci de mii de români, care, din 1924, au făcut parte din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească cu capitala la Tiraspol, legată de Uniunea Sovietică.

Din august 1940 (și apoi o scurtă perioadă în timpul celui de-al doilea război mondial) Basarabia a fost despărțită de România și a început să facă parte din această republică (al cărei nume oficial este acum *Moldavskaja Sovetskaja Socialisticeskaja Respublika*). De la circa 600.000 de locuitori câți avea – fără Basarabia – în 1924 (dintre care numai 30% moldoveni), această republică, după includerea ținuturilor basarabene, a ajuns la peste 3.000.000 de locuitori (dintre care 65% moldoveni). Conform recensământului din 1959, numărul celor care vorbesc moldovenește ar fi puțin mai mare de două milioane două sute de mii de persoane, dintre care 1.887.000 în R.S.S. Moldovenească, 242.000 în R.S.S. Ucraineană și 62.000 în R.S.S.F. Rusă.

Chiar în perioada 1812-1918, în anii cei mai importanți pentru formarea limbii române literare, limba română din Basarabia nu a urmat întru totul evoluția aceleia din Principatele Dunărene, adică din România de mai târziu. În Basarabia s-a continuat să se folosească (mai ales în publicațiile religioase) caracterele chirilice rusești, care, în România, fuseseră înlocuite cu alfabetul latin, începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Numele limbii era, aici, *limbă moldovenească* și nu *limbă românească*. Mișcarea separatistă, cel puțin din punct de vedere lingvistic, s-a accentuat o dată cu formarea R.A.S.S. Moldovenești în 1924, dar teritoriul redus de dincolo de Nistru a făcut ca această mișcare să fie neînsemnată. Nu același lucru s-a întâmplat după al doilea război mondial.

Lingvistica sovietică susține acum că *limba moldovenească* (adică limba vorbită și scrisă în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească) este un idiom independent față de limba română.

În *Vvedenie v romanskoe jazykoznanie* (Moskva, 1954) de M.V. Serghievskij – care a rămas multă vreme singurul manual de lingvistică romanică folosit în universitățile sovietice – limbile romanice sunt clasificate în 11 grupuri: *spaniolă, portugheză, catalană, franceză, provensală, retoromană, italiană, sardă, română, moldovenească și dalmată*. Vedem deci că în timp ce *franco-provensala* nu este considerată unitate autonomă, *moldoveneasca* este recunoscută ca limbă independentă. La pag. 36 citim: „Limba moldovenească de pe teritoriul U.R.S.S. reprezintă limba literară și vorbită a majorității populației din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și de asemenea de moldovenii din districtul Kirovgrad și din alte localități ale Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. Numărul moldovenilor este de cca. 2.000.000, dintre care 250.000 în Republica Ucraineană. În Basarabia, în secolul al XIX-lea și mai ales după 1905, limba moldovenească a avut o literatură cu alfabet rus, dar cu o ortografie românizată. O dată cu formarea, în 1924, a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, limba moldovenească din bazinul Nistrului, în vechile gubernii Herson și Podol, s-a dezvoltat ca limbă literară și națională a Republicii, recurgând la resurse proprii și la elementele lexicale datorate progresului social și raporturilor cu popoarele vecine (rus și ucrainean)...”.

În articolul dedicat R.S.S. Moldovenești, în volumul al XXVIII-lea al Marii Enciclopedii Sovietice (*Boļšaja Sovetskaja Enciklopedija*), 1955, există o secțiune dedicată acestei *moldavskij jazyk* (limba moldovenească) în care se spune că *moldoveneasca* „este o limbă romanică care face parte, împreună cu româna, din grupul limbilor romanice orientale” și se adaugă: „Limba moldovenească este extraordinar de apropiată de dialectul moldovenesc al limbii române care se vorbește în Moldova (Republica Populară Română) dintre Prut și Carpați”.

În volumul de studii *Voprosy moldavskogo jazykoznanija* [Probleme de lingvistică moldovenească], publicat de Academia de Științe a Uniunii Sovietice (Moskva, 1953), R. A. Budagov, în articolul său *Moldavskij jazyk sredi romanskij*

jazykov [Limba moldovenească între limbile romanice], p. 121-154, după ce afirmă (pag. 121) că „limba moldovenească aparține fără rezerve limbilor romanice: structura gramaticală și fondul lexical fundamental al limbii moldovenești sunt romanice”, adaugă (pag. 126): „Dar dacă limba română și limba moldovenească prezintă multe concordanțe, formând un grup de limbi romanice (așa cum franceza și provensala formează galo-romanica, spaniola, catalana, portugheza și galiciană formează ibero-romanica), aceasta nu înseamnă că fiecare din aceste limbi nu are particularitățile sale individuale”. Însă atunci când vrea să citeze aceste particularități, se mărginește să dea câteva cuvinte a căror arie este întreaga Moldovă istorică, iar câteva sunt cunoscute și în alte regiuni românești (ca *ciolan* etc.). Este interesant de observat că același R. A. Budagov în volumul său *Literaturnye jazyki i jazykovye stili* [Limbile literare și stilurile limbilor], Moskva, 1967, bazat în întregime pe materiale neolatine, deși vorbește în mai multe rânduri de limba literară română, nu face nici o aluzie la „moldovenească”.

Nici V.F. Șișmarev, în studiul său *Romanskije jazyki jugo-vostocnoj Evropy i nacional'nyi jazyk Moldavskoj S.S.R.* [Limbile romanice în Europa de Sud-Est și limba națională a R.S.S. Moldovenești], în *Voprosy Jazykoznanie*, 1952, nr. 1, p. 80-106 (care a fost considerat atât de important, încât a fost tradus în moldovenească de O. Cerbianu, *Limbile romanice din Sud-Estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, Chișinău, 1960), nu aduce altă probă în privința independenței limbii moldovenești față de română decât intrarea unui număr mai redus, în secolul al XIX-lea, de neologisme culte din limbile occidentale.

În ceea ce privește literatura „moldovenească”, se includ scriitorii din Moldova de la [est] de Prut, dar și cei de la [vestul] Prutului, în așa fel încât scriitorii foarte cunoscuți, cum sunt Creangă, Eminescu etc., ar fi, ca să zicem așa, ambivalenți și ar face parte atât din literatura română, cât și din cea „moldovenească”.

Acest lucru rezultă și din antologia *Proza moldovenjaskă** (Chișinău, 1954) sub îngrijirea lui P. Krucenjuk, P. Portnoj și A. Kozmescu, cât și din studiul asupra lexicului și stilisticii moldovenești al lui N. Korlătjanu, *Studiu asupra sistemelor lexicale moldovenești din anii 1870 – 1890*, Chișinău, 1964, care, după cum rezultă din subtitlu (*Kontribucija luj Ion Krjangă și a altor skriitor' la valorifikarja stilistikă a vokabularului kontemporan*) se bazează mai ales pe limba lui Ion Creangă.

De altfel, analizând una dintre sintezele gramaticale a așa-zisei „limbi moldovenești” de același N. G. Korlătjanu pe care l-am citat mai sus (*Moldavskij Jazyk*, în *Jazyki narodov S.S.S.R.*, I, *Indoevropskie jazyki*, Moskva, 1966, p. 528-561), cea mai amplă gramatică descriptivă a acestei limbi (*Kurs de limbă moldovenjaskă literară kontemporană, I. Yntroducere, fonetika, leksikoloziija, morfologija, II Sintaksa*, Chișinău, 1956-1959) și până și interesantul, și sub multe aspecte valorosul, *Kurs de gramatikă istorică a limbii moldovenest'*, Chișinău, 1964 (aceste ultime două lucrări sunt redactate de „colective” de cercetători), citind de asemenea producția literară din R.S.S. Moldovenească și urmărind revista filologică *Limba și literatura moldovenească* (Chișinău, 1959 ș.a.), m-am convins din ce în ce mai mult de ceea ce am afirmat la Congresul de Romanistică de la Florența din 1956: pretinsa „limbă moldovenească” nu este de fapt decât româna literară, scrisă cu un alfabet rusesc ușor modificat

* Transliterarea din „moldovenește” aparține autorului (nota redacției).

(adică în litere chirilice moderne, diferite de chirilicele vechi din paleoslavă, folosite timp de mai multe secole de toți românii), cu unele concesii în favoarea unor forme dialectale moldovenești, cunoscute de altfel și în interiorul granițelor României, care se reduc în fond la:

1. *ž* în loc de *ǵ* (*maržină* în loc de *marține*, *ležile* în loc de *ležil*, *kurže* în loc de *curge* etc.), dar această variantă fonetică se poate datora și faptului că alfabetul rusesc, spre deosebire de cel din paleoslavă, nu are nici o literă pentru a reprezenta sunetul *ǵ*. De fapt, Korlătjanu, în schița pe care am citat-o mai sus asupra limbii moldovenești, la pag. 532 spune că africata *dž* este redată în ortografia modernă cu litera *ž*;

2. *a*, *ja* în loc de diftongul *ea* (*sară*, în loc de *seară*; *drjaptă* în loc de *dreaptă*); *é* în loc de *ea* final (de ex. *gré* în loc de *grea*; *pré* în loc de *prea*);

3. *-iet* în loc de *-iat* (*apropiet* în loc de *apropiat*, *s'a încheiet* în loc de *s-a încheiat*);

4. *y* (= *i*) în loc de *i* după *z* și *ț* (*zyle* în loc de *zile*, *să țye* în loc de *să ție* etc.) și forme populare de viitor cu *i* în loc de *vei*, *a* în loc de *va*, dar și unele cuvinte de origine rusă și ucraineană.

Rezultă deci că această nouă limbă literară moldovenească nu a acceptat în întregime dialectul vorbit de poporul din regiune, dialect care prezintă și alte fenomene fonetice, cunoscute de altfel și în alte părți ale României, ca, de exemplu, palatalizarea labialelor și a dentalelor (cf. G. Weygand, *Die Dialekte der Bukowina und Bessarabiens*, Leipzig, 1904 [...]), ci folosește o formă mai mult sau mai puțin hibridă de limbă literară română cu un colorit dialectal moldovenesc.

Considerând că fiecare națiune suverană și independentă are dreptul de a-și alege idiomul național pe care îl consideră potrivit, credem că s-ar fi putut foarte bine să se aleagă drept idiom național și ca limbă literară graiul de tip „moldovenesc” de pe teritoriul R.S.S. Moldovenești sau din capitala Chișinău. În felul acesta s-ar fi procedat ca în Marele Ducat de Luxemburg, mult mai mic ca teritoriu, care, alături de franceză și germană, a introdus ca limbă oficială și *Letzeburgisch*, adică o varietate a franconiei din Moselle (*Moselfränkisch*). Dar nimănui nu-i trece prin cap, în Luxemburg sau în alte părți, să spună că este vorba de o nouă limbă germanică diferită în grupul dialectelor germane [...].”

La sfârșitul acestor prime considerațiuni lingvistice și filologice, privitoare la așa-zisa limbă moldovenească și la literatura sa, un comentariu de ordin politic.

În nota transcrisă mai sus se spune:

„Prin Pacea de la București din 1812, Basarabia a fost anexată Rusiei și a rămas sub imperiul rus până în ianuarie 1918 [...]”.

În realitate, soarta Principatelor Române ale Valahiei și Moldovei – din care făcea parte și Basarabia – s-a supus legii celui mai tare, și la 1812, și la 1854, și la 1877, și la 1940, și la 1944. Limba moldovenească nu este decât rezultatul unor inițiative de cancelarie (țaristă, bolșevică), urmarea unor adversități istorice nedrepte și nemiloase trăite de români.

Că așa stau lucrurile, o spune răspicat Carlo Tagliavini.

Vom continua și vom adânci demonstrația în părțile următoare ale prezentului studiu.

(Va urma)